

republic of spelling rules – as at that time there was a discussion between the Dnieper and Galician linguists and writers around the basic principles of Ukrainian spelling.

The author of the article emphasizes that the «Rules of Ukrainian Spelling» (1918), I. Ohienko, became the basis for the academic spelling «The Most Important Rules of Ukrainian Spelling» (1921). In the history of our language, this code came in as «Spelling system of Professor I. Ohienko of 1918-1919 years («The main rules of Ukrainian spelling»). The spelling of I. Ohienko was primarily orientated at Ukrainian language teachers, in order to help them «scientifically approach each spelling question». The author regards it as the first attempt at a complete system of Ukrainian spelling. And to be honest, it was the first commonly used reference book on the spelling of the Ukrainian language, the first academic spelling, approved as obligatory. It was based on phonetic and morphological principles.

The article states that I. Ohienko supplemented spelling with four visual tables: 1) Ukrainian spelling; 2) punctuation marks (divisive signs); 3) side sentences; 4) the sensuality of the Ukrainian language and issued Ukrainian spelling with the dictionary.

The fundamental concept of I. Ohienko also deserves attention: «For one people, one spelling».

The linguistic viewpoints on the Ukrainian spelling, expressed in the book «The Science of Native-Speaking Obligations», are relevant in the article, therefore their article is presented in full.

Key words: spelling, orthography, phonetic, morphological principles of orthography, native duties.

Отримано: 10.09.2018 р.

УДК 316.772.2:821.161.2

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.24-30

О. В. Галайбіда

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВЛЕННЕВИЙ УПЛИВ ПРОПОВІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

Майстерність Івана Огієнка-проповідника неодноразово привертала увагу мовознавців. У статті з'ясовано мовні засоби проповідей митрополита Іларіона, які забезпечують успішну комунікацію та мовленнєвий переконувальний (персуазивний) вплив на реципієнта. Ядром семантичного поля персуазивності є достовірність та впевненість. Достовірність міркувань у проповідях І. Огієнка досягається постійною аргументацією, використанням конструкцій розгорненого пояснення. Упевненість проповідника засвідчена переважанням стверджувальних речень, яким властива категорична персуазивна модальність та лаконізм. У його проповідях домінують експресиви (маніфістуються відвертими та упевненими твердженнями автора) і декларативи (запевнення та спонукання до дій). Переконування адресата мовлення відбувається через емоційний вплив. Виокремлено ритмо-мелодійні, лексико-семантичні, граматичні засоби мовленнєвого впливу у проповідях І. Огієнка.

Ключові слова: І. Огієнко, проповідь, мовленнєвий вплив, переконувальний (персуазивний), реципієнт, комунікативна стратегія, модальність, експресивність, ритмічність, мовні засоби.

У багатому науковому і літературному доробку визначного церковного діяча, велета людської думки митрополита Іларіона (в миру Івана Огієнка) особливе місце займають морально-повчальні проповіді, у яких наголошується не-

обхідність спілкування рідною мовою, популяризації україномовної книги, збереження народних звичаїв, українських свят, носіння українського одягу заради збереження національної самоідентичності та державності. І. Огієнко був чудовим оратором і проповідником. Автор огієнкознавчих студій В. Ляхощкий зазначав, що сучасники «імпуנוвав громадський темперамент особистості, найпомітніший під час виголошення промов, курсів лекцій, послань, звернень тощо в навчальних аудиторіях, на різних за масштабом зібраннях, засіданнях, зборах, на Соборах, мітингах, у храмах, на радіо і т.д. Вони, як правило, сприймалися більшістю їх учасників з палкою зацікавленістю й вірою. Свідки подібних акцій мали нагоду спостерігати як Огієнко-оратор запалювався, вибухав – схвилювано і захоплююче, з ясравою публіцистичністю, із вражаюче досконалим знанням предмета, переконливо будував виклади, спрямовуючи при цьому в зал гіпнотизуючий, випробовуючий, вимогливий погляд, і кожен, на кому він зупинявся, відчував нездоланну могутність переконання промовця в тому, про що йшлося, велич його натури. Сила його впливу на людей, авторитет були надзвичайними» [4, с.5]. Метою нашої розвідки є вивчення мовних засобів проповідей мітрополита Іларіона, які забезпечують успішну комунікацію та мовленнєвий переконувальний (персуазивний) вплив на реципієнта. Вивчення мовленнєвого впливу є важливим для розуміння того, як за допомогою використання певних мовних засобів та комунікативних стратегій можна досягнути зміни світосприйняття та модифікувати знання, думки, емоції та поведінку читача/слухача.

Матеріалом для дослідження обрано добірку проповідей Івана Огієнка «Навчаймо дітей своїх української мови» [1].

Теорію мовленнєвого впливу розробляли Г.Г. Почепцов, В.В. Різун, І.А. Стернін та інші вітчизняні та закордонні мовознавці. В її основі лежить теорія мовленнєвих актів Дж. Серля, згідно з якою будь-яке вербальне спілкування має прагматичну мету/вплив. Основна комунікативна мета проповідей І. Огієнка – директивна (спонукати читача/слухача до дії) і комісивна (розуміння обов'язку дотримуватися певних норм поведінки).

Серед мовленнєвих впливів розрізняють мовленнєву маніпуляцію, нейролінгвістичне програмування, сугестію, персуазивність [7, с.157]. В.Є. Чернявська зазначає, що персуазивність (від лат. *persuade* – вмовляти) – це вплив автора усного чи писемного повідомлення на адресата з метою переконування, заклик до здійснення / нездійснення певних дій [8, с.25]. Однак, персуазивність – це не тільки використання риторичних прийомів та засобів образності. На відміну від сугестивного, персуазивний вплив передбачає досягнення бажаної мети через переконування з опорою на раціональне обґрунтування, не виключаючи, а навпаки, враховуючи емоційно-оцінні засоби впливу (цит. за [7, с.158]). Отже, переконування адресата мовлення відбувається через емоційний вплив.

О.М. Красенко, досліджуючи персуазивність, розглядає її як модусну текстово-дискурсивну категорію, що базується на параметрах упевненості та достовірності [3, с.4]. «Ядром семантичного поля персуазивності є достовірність та впевненість, які утворюють у висловленні двокомпонентну структуру: на диктум (достовірність факту) накладається модальна рамка впевненості автора» [3, с.5]. Достовірність базується на обґрунтуванні. Достовірність міркувань у проповідях Огієнка досягається постійною аргументацією, використанням конструкцій розгорненого пояснення. Для підтвердження істинності сказаного Огієнко неодноразово наводить цитати із Святого Письма, з творів відомих письменників, які мають великий переконувальний вплив на читача/слухача. Якщо у тексті проповіді речення виражає певне твердження, наступні ре-

чення здебільшого пояснюють це твердження. Виникає паралельність розташування слів і синтаксичних конструкцій, інтонаційне оформлення наближається до інтонації однорідно-однотипних інтонаційних одиниць. Упевненість проповідника засвідчена переважанням стверджувальних речень, яким властива категорична персуазивна модальність та лаконізм: *Повновартісний українець свідомий своїй нації і нерозривно пов'язаний з нею. Бо правдиве життя і правдиве щастя людини – тільки серед своєї рідної нації!* [1, с.12].

Уже в риторичі Аристотеля є думка про те, що промова має справляти необхідне враження, вона на досягне мети, якщо не буде ясною [5, с.161]. Легкість авторського стилю І. Огієнка, палкого поборника української мови, полягає у живомовності, ритмічності та стрункості синтаксичних побудов. Серед засобів мовленнєвого впливу виокремлюють фонетичні, ритмо-мелодійні, лексико-семантичні, граматичні [2, с.115].

Проповідям І. Огієнка притаманна ритмічність, яка сприяє здійсненню емоційно-естетичного впливу на читача/слухача. Усі речення добре структуровані та логічно упорядковані, що забезпечує ясність у викладі думок. Повтор закінчень, однотипних лексичних та синтаксичних структур, однотипне наголошення створюють ритмічність тексту: *Ісус Христос самовіддано любов свій народ, і все життя вірно служив йому. Посилаючи Своїх Учнів на проповідь, Христос їм наказав: «На путь до поган не ходіть, і до Самарянського міста не входьте, але йдіте радніши до овечок загинулих дому Ізрайлевого!»* [1, с.5]. Повтор (суміжний, дистантний, кільцевий) є домінуюльним стилістичним засобом у проповідях І. Огієнка. Особливо ритмізованими є речення з кільцевим повтором: *Коли ми святкуємо Різдвяний Свят Вечір, то він буде українським тільки тоді, коли ми всі в родині говоримо українською мовою* [1, с.12].

Інтонаційна спорідненість створюється інтонацією протиставлення та перерахування: *Хто забуває свої рідні українські звичаї, той помаху забуває й українську мову! І навпаки, – хто забуває українську мову, той забуває й українські звичаї. Бо вони стають німі для нього!* [1, с.12]. Ритмічність створюється також парцельовані конструкції, як у наведеному прикладі. Особливо актуалізованим є нанизування парцельованих конструкцій: *[...] це справа для нації першорядна, і батько й мати обов'язані тільки доглядати за своїми дітьми, і остерігати їх від помилок у цій справі. Бо помилки ці містяться на родині і на дітях! Бо мішані подружжя звичайно ведуть до винародовлення нації* [1, с.33].

Окрім фонетичних і просодичних значна роль у промовах належить лексичним засобам створення ритмічності. Серед них вирізняються ключові слова, повтор яких не тільки акцентує увагу на значеннєвих моментах повідомлення, але й викликає в адресата емоційний відгук. Такими лексемами у проповідях І. Огієнка є прагматично сильні, емоційно марковані лексеми *Бог Отець, Ісус Христос, Син Божий, Батьківщина, рідна земля, народні звичаї, українська мова, палка любов, свята заповідь*. Особливо актуалізованими є атрибутивні *рідний, народний, український, матірній, святий*, які часто стають контекстуальними синонімами, наприклад, *звичаї рідні, народні, українські, матірні*. Це лексико-семантичні домінанти, які акцентують важливі для українського народу цінності. Завдяки дистантним повторам виникає додаткова підтекстова інформація, яка посилює ефект прагматичного впливу.

Дієслова також є одиницями впливу та ритмізації оповіді. Серед них є індикативи: *всі народи здав, нікого не оминув* [1, с.15], імперативи *любити, служити, берегти*, інтерогативи, особливо коли вони повторюються у суміжній позиції: *А що то є любити свій народ? Любити – то служити. Хто любить свій народ, той йому служить, служить любовно й самовіддано* [1, с.7]. Привертає увагу остан-

не займенниково-співвідносне речення, для якого властивий корелятивний зв'язок між частинами, і яке має означально-видільну експресивну семантику. Такі речення також є засобами ритмізації: *Хто зник уже більше вчашати до кіна та довгі години висиджувати біля телевізора, того церва не задовольнить* [1, с.44].

Проповідям І. Огієнка притаманна суб'єктивна манера письма, коли автор експліцитно виявляє себе і відверто висловлює думки і погляди, будучи упевненим у тому, про що говорить. Модальність упевненості виражається модальними словами *треба, повинен*, вставним словом *звичайно*: *Кожен Священик повинен усі сили свої віддати на те, щоб уся молодь таки говорила українською мовою* [1, с.48].

Привертає увагу діалогічний характер проповідей І. Огієнка. Окрім прямих звертань до читача (*Це й до тебе, український народі в розсіянні, оце Святе Слово!* [1, с.25]; *Мій Читачу, – так не може бути!* [1, с.39]), які мають на меті викликати підтримку реципієнта, оптимізують мовленнєвий вплив на адресата, діалогічність засвідчують наказові речення (*Погляньте в літі на квітучу лукуб яка вона різноманітна!* [1, с.15]), речення бажальної модальності (*До Недільної Школи хай ходять всі діти* [1, с.49]), спонукальні речення у заголовках проповідей: «*Бережімо українські звичаї*», «*Любімо свій український народ!*», «*Служімо українському народові найперше!*», «*Бережімо свою українську мову*», та й у самому тексті проповідей. Особливо наголошеними й емоційно забарвленими є заклічні спонукальні речення, у яких митрополит звертається безпосередньо до читача/слухача і через емоційний та інтелектуальний вплив намагається переконати його розділити думки і почуття автора: *Кличу до всієї української нації: усі ставаймо до негайної направи нашої великої провини, яку ми допустили своїй молоді, не навчивши її своєчасно української мови! Усі ставаймо до направи нашої найбільшої провини перед своїм народом, своєчасно не навчивши дітей наших української мови, бо цим ми найсильніше провинилися перед українською нацією!.. Усі сили віддаймо, щоб поправити цю величезну нашу провину перед Богом, і перед своїм народом, як нацією! Ще є змога все це належно направити, – тільки ставаймо негайно до цієї направи!* [1, с.50]. Оклічні речення особливо актуалізують читачьке сприйняття. Вони не тільки виражають авторську модальність, але й мають прагматичний вплив, стимулюють читача до співпереживання, емоційного сприйняття повідомлення, створюють ефект спілкування автора з читачем.

Засобом зближення автора із слухачем є часте послуговування займенником третьої особи множини *ми*, який поєднує їх, впливає на читача і спонукає бути прихильником того чи того твердження, посилює ефект співпереживання: *Коли ми не відновимо повного знання української мови, ми там завалимо українську націю там, де ми живемо* [1, с.45]. Використання заперечних конструкцій, особливо придієслівних та присубстантивних, у яких чітко експлікована авторська оцінка, стає у проповідях стилістичним прийомом, який посилює оціноекспресивний вплив, акцентує увагу на потенційних загрозах, з якими можуть стикнутися українці: *Без знання української мови ми не будемо читати українських часописів, і вони позакриваються. Без знання української мови ми не будемо читати українських книжок, і вони перестануть виходити* [1, с.45].

Типовими для проповідей І. Огієнка є протиставні синтаксичні конструкції, а також градаційні елементи, які створюють своєрідне інтонаційне оформлення і посилюють, нагнітають емоційний ефект висловлення: *Служімо ж і ми своєму рідному народові, як служив своєму народові все життя Своє Сам Христос, – служив повсякчасно аж до кінця, аж до Хреста!* [1, с.7]. Оклічні речення мають значну оціно-емоційну силу.

Характерними для проповіді є пояснювальні, причиново-наслідкові синтаксичні зв'язки, які забезпечують аргументацію сказаного. Підрядні речення традиційно у сприйнятті читача/слухача містять другорядну інформацію. Основний комунікативний варіант складнопідрядних речень – з постпозитивною підрядною частиною. І. Огієнко здебільшого підрядні речення виносить у препозицію і цим актуалізує їхню семантику. Таким чином, хоча речення за структурою є складнопідрядним, але містить два семантично важливих блоки, наприклад: *Ось тому, коли ми живемо поза межами своєї першої всенаціональної Батьківщини, звідки походять наші діди-прадіди, ми обов'язані найперше любити свою українську мову і ніколи не забувати її* [1, с.11].

Насичені проповіді І. Огієнка волонтистичними висловками, яким властива модальність упевненості: *Усі наші учителі, що навчають по недільних та Українських Школах, повинні збільшити свою працю, і таки конче навчати дітей української мови* [1, с.49]. Модальні елементи, прикметники найвищого ступеня порівняння, прислівники міри і ступеня посилюють категоричність і рціонально-вольовий компонент проповідей.

І. Огієнко часто послуговується членованими парцельованими конструкціями, які не тільки несуть інформацію, а зосереджують на ній увагу, акцентують важливість обидвох повідомлень: *Великодня писанка втрачає свою красу без української мови. Бо душею свого рідного звичаю є українська мова* [1, с.11]. Здебільшого, у проповідях митрополита парцельованими є підрядні з'ясувальні речення, у яких висловлена оцінна авторська позиція. Вони творять чіткий ритм, схвильовану тональність, полегшують розуміння сказаного.

Для більшої переконливості висловленого І. Огієнко буде речення на антитезі, зіставленні та протиставленні: *Тяжкі історичні умови розкидали український народ по всьому світі, але українець скрізь повинен позостатися тільки українцем. В Європі й за морем нема насильного державного винародовлення, – навпаки, тут плекаються різні національні культури. Усі рівні, усі шановані, усі корисні. Але може легко винародовити саме життя, а воно сильніше за державу* [1, с.9]. Такі протиставлення вимагають зміни інтонаційного малюнку, таким чином переривається ритм і уникається монотонне інтонаційне одноманіття, яке б суперечило естетичному сприйняттю висловлення.

Акцентують важливість сказаного заперечні конструкції: *Коли ж ми української мови не вживаємо, то такий Різдвяний Вечір не буде Святим, а тільки штучним* [1, с.10]. Вони мають значний прагматичний потенціал і вплив на читача/слухача, акцентують зміну відношень у його свідомості з метою привернення уваги до нової можливої реальності, підкреслюють загрозовість певної ситуації та необхідність її уникнення або попередження.

І. Огієнко буде цілі періоди з використанням паралельних конструкцій у суміжних реченнях, однотипних за структурою вступних та заключних речень, чим досягається гармонійність і піднесена інтонація, яка має значний вплив на адресата повідомлення: *Священик повинен частіше виголошувати сильні заохотливі проповіді, щоб самі родини навчали своїх дітей української мови. Щоб родини неодмінно робили це!*

У всіх своїх викладах та проповідях, у всіх своїх різних розмовах Священик повинен завжди нагадувати родинам конче навчати дітей української мови. Навчати, скільки можуть і як можуть!

Усі наші учителі, що навчають по Недільних та Українських Школах, повинні збільшити свою працю і таки конче навчати дітей української мови. І зробити їх свідомим українцями! [1, с.49].

Якісний стиль наповнений почуттями. Вживання метафор, епітетів, порівнянь посилює образність та емоційність проповідей Огієнка, має естетичний вплив на читача: *Десятки родів квіток, – усі різні, усі по-різному пахнуть! Але всі вони разом складають одне живе ціле, – прекрасне як Небо, пахуче, як лоно матері!* [1, с.15].

Основною функцією проповіді є апелятивна, спрямована до слухачів/читачів з метою формування у них певних переконань та дій. Комунікативна стратегія проповідника спрямована на досягнення прагматичної мети. Виходячи із цілей проповіді, А.Г. Салахова виділяє наступні комунікативні стратегії, які застосовують автори проповідей: самоідентифікації, пояснююча та оцінююча, заклик і фасцинації (апелює до емоцій та естетичних почуттів слухача) [6, с.10]. Усіма цими стратегіями чітко послуговується І. Огієнко: підкреслює, що збереження рідної мови, церкви, пісні, книги і звичаїв дає змогу українцям самоідентифікуватися і зберегти українську націю і державу; пояснює, аргументує та оцінює важливість певних дій, спрямованих на цей результат; закликає до певних дій, апелюючи до емоцій та естетичних почуттів слухача. У його проповідях домінують експресиви (маніфістуються відвертими та певними твердженнями автора) і декларативи (запевнення та спонування до дій).

При виборі синтаксичних конструкцій Огієнко прагне виділити ритмічними засобами найголовніше. Співпереживання, виражене експліцитно, спрямоване на передавання авторських емоцій читачеві та стимулювання його до дій. Мовні засоби проповідей митрополита Іларіона є, безумовно прагматично маркованими, мають сугестивну та персуазивну силу.

Отже, ефективність впливу на читача/слухача визначена особистістю мовця (соціальний статус, визнання та авторитет, інтелектуальні та характерологічні переваги, бажання і готовність переконати), змістом переданої інформації, семантичним наповненням тексту, насиченістю відповідними лексичними одиницями, які відображають тему і предмет повідомлення, актуалізацією домінуючих смислів та майстерністю добору ефективних мовних засобів впливу на реципієнта, що забезпечують емоційно-естетичний ефект.

Список використаних джерел:

1. Іларіон (Митрополит). Навчайте дітей своїх української мови. Проповіді. Вінніпег : Віра й культура, 1961. 63 с.
2. Ковалевська Т.Ю. Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2014. Вип. 3. С. 110-117.
3. Красненко О.М. Лінгвопрагматичні засоби персуазивності у сучасній французькій мові (на матеріалі публікацій з міжнародних відносин) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2011. 17 с.
4. Ляхоцький В. Оборонець духовності нації. Пам'ятки: Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907-1968). Київ, 2001. Т. 2. С. 3-9.
5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
6. Салахова А.Г. Речевые стратегии и средства их реализации в современных христианских немецкоязычных проповедях : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Уфа, 2006. 23 с.
7. Сорокіна Л.Є. Мовленнєва маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. №8. Т. 2. С. 157-159.
8. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: Проблемы речевого воздействия. Москва : Флинта-Наука, 2006. 136 с.

Studying speech influence is important for understanding how with the help of definite communicative strategies and language devices it is possible to change world perception and behavior of the recipient.

In a rich literary heritage of metropolitan Ivan Ohiienko of great importance are moral-instructive preaches in which he emphasizes the importance of national self-identity and statehood. Language means of Ivan Ohiienko's preaches are pragmatically marked, possess suggestive and persuasive potential which is based not only on emotional impact but which is well-grounded and rational. Reliability of Ivan Ohiienko's considerations is achieved by constant argumentation and use of explanatory constructions when one sentence gives the statement of some idea and the next sentences support this idea. Parallel and detached syntactic structures are dominant in his writing, they create specific intonation pattern. Persuasion of the author is marked by prevailing of affirmative sentences characterized by laconism and categorical persuasive modality.

On lexical level among means of speech influence in Ivan Ohiienko's preaches we can name repetition of key words.

The main communicative aim of Ivan Ohiienko's preaches is directive (the speaker tries to get the hearer to act in some direction) and commissive (the speaker tries to get the hearer to be committed to some action). His language is rich in expressive and declarative statements. The choice of syntactic constructions is determined by the necessity to achieve rhythm that highlights the most important information. To make the statement persuasive Ivan Ohiienko builds the sentences on antithesis and contrast. Such sentences demand change of the intonation pattern and draw recipient's attention to the change of the idea.

Effectiveness of the influence depends on the personality of the speaker (social status, authority, intellectual and character advantages, readiness and willingness to persuade), the content of the message, use of the corresponding lexis, text semantics, dominant words actualization, effective selection of rhetoric devices that enhance emotional- aesthetic effect.

Key words: Ivan Ohiienko, speech influence, persuasion, preaches, recipient, communicative strategies, modality, expressiveness, rhythm, language devices.

Отримано: 17.09.2018 р.

УДК 811.161.2'373(092)

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.30-35

Н. М. Дзюбак

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОКАЗІОНАЛІЗМИ ЯК ЗАСОБИ УВИРАЗНЕННЯ АВТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

У статті на матеріалі філософської трилогії Митрополита Іларіона «Житейське море» розглянуто okazіональні утворення як авторський поетичний засіб. Визначено основні способи творення цього типу неологізмів, авторські словотвірні моделі та засоби. З'ясовано функціональне призначення okazіоналізмів у поетичному дискурсі Митрополита Іларіона.

Ключові слова: неологізм, okazіоналізм, поетичний дискурс, спосіб творення, афіксація, композиція.

Лексичний фонд української мови – це відкрита система, яка чутливо реагує на зміни в політичному, економічному, культурному житті суспільства й тісно пов'язана з історією та культурою народу, розвитком науки й техніки.